

A történelem mögöttes tartományai – *akkor és most?*

Értelmező bekezdések Bíró József *PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM* című verséhez

BÍRÓ JÓZSEF

PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM

- az 1956os forradalom és szabadságharc mártírjainak emlékére -

röptet ... a szél ... kócpihéket
... - *jegenyék csúcs – magasában* - ...
festek egünkre – ... – álomi – kéket
... s - *átkelni* - ... csónakot ... százat ...

cellája mélyén kushad ... a **NYÁR**
... áristomában ... az **ŐSZ** is ...
EGYIKNEK ... - *megváltó* - golyó – halál
... **MÁSIKNAK** ... bitófa ... (- *kőris* -) ...

lelövetettek – ... – felkötöttek
... – : jeltelen – sírjaik ... *sírnak* ...

s **ti** ! ... ha 'kik gyertyát gyújtani mertek ! ?
... – : ... *hány arca van még* ... a ... *kínnak* ... ?

(1986)

Bíró József **PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM** - *Béke nektek ... béke veletek* - című verse
a kortárs magyar közéleti költészet lenyűgöző, páratlan gyöngyszeme. Habár a szöveg

1986ban, az 1956os forradalom és szabadságharc harmincadik évfordulójának alkalmára íródott, az elmúlt huszonegynéhány év nem erodálta, erejéből, aktualitásából mit sem veszített.

A vers nyitóstrófája első olvasásra látszólag nosztalgikus-idillikus képsort tár az olvasó elé, habár a *kócpihék* víziója a jegenyefák *csúcsmagasában* értelmezhető akár borús előjelként is – talán éppen az akasztásokhoz használt kötelek szösz-maradványait fújja a szél, a jegenyék pedig nem mások, mint akasztófák. Ez azonban nem egyértelműsíthető, így az interpretáció a mindenkori befogadóra hárul. A hihetetlenül tömör két kezdősor után szólal meg a lírai beszélő egyes szám első személyben: *álomi – kéket* fest az égboltra, és *csónakokat*, az átkeléshez. Álomszerű kékség tételeződik a sötétlő (?) égbolt ellenpontjaként – itt maga a költői beszélő lép fel a tények / képek megváltoztatásának intenciójával. A csónakok nyilván a túlvilágra való (csendes) átkelés eszközei. A lírai beszélő kegyeletet gyakorolván lép be ezen sejtelmes, békés, második-harmadik látra azonban baljósan tárulkozó létképbe – felülbírálja az áldozatok felett kimondott ediktumot, s afféle szentségtörő gesztussal, nem várt teremtcselekedettel megadja nekik a már rég' kijáró végtisztességet. Mintegy rehabilitálja őket. Megváltoztatja az előre kitervelt ítéletek gyalázata nyomán haragját mutató égszint, s metaforikusan rendelkezésükre bocsátja a túlvilágra, a mennybe lehető átkelés szimbolikus eszközeit. A *száz csónak* megjelenítése tehát *tovább sűríti az atmoszférát* – tömeges kivégzéseket, tomboló vérengzéseket sejtet, ám a prédául dobottak, mert másként nem, hát a költői beszéd teremtoereje révén részesül(het)nek *az idéző-gyász méltóságában*.

Ha egyszerű referenciális olvasatra teszünk kísérletet, mondhatnánk talán kissé banálisan, hogy az 1956os forradalom és szabadságharc mártírhalált halt hőseiről van szó már a vers első strófájában is, hiszen a költő programszerűen kinyilatkoztatja, hogy művét nem titkoltan a forradalom harmincadik évfordulójára írta. Igen, ez az értelmezés természetesen helytálló a maga szintjén, de meglehetősen keveset mondana a vers, ha az interpretációs lehetőségek ennyiben kimerülnének. Azonban sokkal összetettebb, mélyebb üzenettel van dolgunk. Nem beszélve arról, evidensen más konnotációkat hordozott e vers a keletkezése idején, 1986ban, és attól részben eltérő, további fontos másodlagosságokat is *magáénak könyvelhet el* a rendszerváltozás (?) utáni értelmezési horizontban, immáron évtizedekkel a megírását követően.

Azonban -,hogyan elmélyülhessenek az interpretációs lehetőségek, eme felvezetés után most lépünk tovább, s vizsgáljuk meg, gondoljuk át, *fejtsük fel* a második versszak mondandóit.

Az antropomorfizált, valamint tipográfiai is kiemelt toposzok, a **NYÁR** és az **ŐSZ** stílszerűen *cellában és áristomban kushadnak* – az egyiknek *golyó* – *halál* jut, a másiknak pedig *bitófa* ... (- *kőrös* -). A halál ez esetben, nem meglepő módon : megváltás. Bíró József költői beszélője nem magyarázza túl a dolgokat. Éppen annyit mond, amennyit kell. Két antropomorfizált évszak, két egyszerű költői toposz, a virágzást, újrakezdést, ifjúságot, reményt, kiteljesedést ígérő **NYÁR** és a lassú elmúlást, hanyatlást, befejezést, de legalábbis a folyamatok megnyugvását, lelassulását sugárzó **ŐSZ**, – *mindketten* halálra ítéltettek, és cellájuk mélyén várják a diktatúrákra (és persze a világtörténelemben tulajdonképp általánosan) oly jellemző két sztereotip kivégzési módszert, a kötelet és a golyót. És ehelyütt vonatkoztassunk el attól a referenciális olvasatot sejtető egyszerű tényről, hogy az 1956os forradalmat történelmi ismereteink alapján köztudottan az ifjúság (**NYÁR**) robbantotta ki, az események ideje pedig októberre (**ŐSZ**) esett. Szó van erről is, hiszen a vers semmit sem véletlenül avagy taláalomra közöl velünk, természetesen a referenciális olvasat primer szintje ezúttal, amint másutt szintén, igaznak bizonyul. A szöveg mélyebb struktúrájában azonban szó van valami másról is: a két *véglet*, nem csupán két, a pőreségig egyszerű és elcsépett toposz, de a generációk, nemes egyszerűséggel a fiatalok és öregek megtestesítője. Egy általánosabb, egyetemesebb szinten a szöveg antropomorfizált toposzai arra utalnak, a történelmi traumák terheinek elviselése nem csupán egyetlen nemzedék kitüntetett sajátja, – nem kizárólag egyetlen korosztály életétére, világlátására nyomja rá bélyegét, amiképpen az 1956-os forradalom bukása sem, *feldolgozni* pedig máig napig sem sikerült. Történeti perspektívából szemlélve a dolgokat, 1986-ban hangsúlyozottan más volt a helyzet, mint mostanság, – ám máig jellemző a teljességigénnyel kibeszélhetetlenség, ugyanakkor a történelmi emlékezet kipusztíthatatlansága és a még közöttünk élő hősök példája továbbra is aktuálissá tesz a hiteles megszólalásokat, kitörölhetetlenül a kollektív memóriába vésve azokat. A mártírium abszurd módon megváltásként értelmeződhet, ugyanis a forradalom leverésénél talán még súlyosabb történelmi tapasztalat volt, ahogyan a diktatúra évtizedei alatt torzítottak, hamisítottak, hazudtak. A vers történelem-olvasatában groteszk módon *jobban járt*, aki a harcokban, vagy akár később, halálraítéltként lelte végzetét, mint aki túlélte az üldöztetést, s idővel fogságából szabadulván, élete végéig arra kényszerítettett, hogy másként lássa, értelmezze a személyesen megélt történelem adott helyen és időben igencsak világos összefüggésrendszerben értelmezhető eseményeit, ellentmondjon tapasztalatainak, emlékeinek. Többnyire csak azok maradtak, azok maradhattak makulátlanul *tiszták* és a teljes rehabilitációra érdemesek, akik meghaltak mindazért, amiben sokmilliónyi őszintén hittek.

Égre kiáltó bűn a forradalom és szabadságharc résztvevőit halálba hajszolók bűne, de nem elhanyagolandó azok *sara* sem, akik több mint harminc éven átívelően meghamisították a magyar történelmet, közönséges hazugságok elfogadására, el nem követett, meg nem esett cselekedetek bevallására kényszerítettek embereket. Mit sem számított az igazság, minden azon múlt, milyen megvilágításba kell helyeztessenek a történelem *tényei*. Természetesen egy percig sem kérdéses, ki(k)nek a kezében futottak össze a korabeli tömegtájékoztatás, továbbá az informális *tájékoztatás* pártállami szálai.

Olvastomban a vers a forradalom (külső segítséggel való) leverésén túl, az arról, mint nemzeti tragédiáról való puszta megemlékezésen is túl, erre a sokkal nagyobb szabású, ördögibb, befogadhatatlanabb tény-konglomerátumra is felhívja a figyelmet, s ez a több, mint emberöltőnyi időt meghatározó hazugságáradat, s az olajozottan működő diktatúragépezet óriási roncsolást végzett a kollektív emlékezetben. Végére, nem pusztán az elítéltek egyéni sorsáról van tehát szó e pár veretes lírai sorban, – hanem arról hasonlóképpen, miként vették el a magyarságtól hősi halottai nyílt gyászolhatóságának esélyét.

Ezt az értelmezési lehetőséget – a leg súlyosabb szavakkal, mesteri költői fokozással – megítélésem szerint éppen a vers harmadik egysége, az utolsó négy sor tematizálja és konkretizálja. Vessünk hát *elidőző pillantást* a záró sorokra is, a lehető legközelebről.

Meggyilkolt emberek jeltelen sírjai. Ha ismételten a referenciális olvasatot szeretnénk először játékba hozni, hogy *rajta túl* mélyebb értelmet is feltárhassunk a szövegben, nos, közhelynek számító tudásként említhetjük, hogy a politikai okokból kivégzettek holttestét a kommunista diktatúra évtizedei alatt általában jeltelen tömegsírokba temették. A *jeltelen sírok*, az áldozatok sírjai még évtizedek múltán is *sírnak*, azaz nem hagyják felejtetni a tragédiát, éberen, ébren tartják az esendő emlékezetet. Az utolsó előtti sor ugyanakkor (s itt mindenképpen hangsúlyoznunk kell a keletkezés idejét: 1986) váratlan fordulatot tartogat. A költői beszélő egyszer csak szinte dühkitörésszerű aposztrófával él – megszólítja azokat, akik *gyertyát gyújtani sem mertek* a jeltelen sírokban nyugvókért. „*ti !*” – ennyit tudunk meg *róluk*, az aposztrófának nincsenek ennél konkrétabb címzettjei, referenciája. A névmás feloldása az olvasó feladata.

1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulójának idején, s a jól érzékelhetően agonizáló rendszer számított óráiban ugyan nagyon óvatosan, de már lehetett szót ejteni és emlékezni az úgynevezett *ellenforradalomról*, s kezdtek feltűnni, előrukkolni, akik a lehető változások előszelét megorrontva, az életüket eladdig meghatározó elveiket megtagadva, a diktatúrában vállalt szerepüket teljességgel semmisnek tekintve, szégyentelenül, gátlás nélkül, arcátlanul beálltak az emlékezők, *ad absurdum* a túlélő forradalmárok sorába.

Így aztán a rendszerváltozás hajnalán (itt bizony elengedhetetlenné válik a referenciális olvasat) hirtelen és gyanús mértékben megszaporoztak 1956 tisztelői, önkéntes örökösei, az eladdig különös módon sosem látott harcos hősök. Nekik, a jól megfontolt érdekeiktől vezérelten szentségtelenítőkné-álcásoknak adresszáltatik hát az indulatos, jogos számonkérés, egyúttal rezignált megszólítás. S ez az a sor, amely olvasatom szerint a vers keletkezésének huszonhét éves távlatából is kivételes átütőerőt, óriási aktualitást ad a szövegnek. E vers időket átívelőn *beszél* azokhoz, akiket már **akkor is** megszólított, – hiszen a 2010-es évek Magyarországon is itt járnak közöttünk *az affélék, régi motorosok*, akik az 1956-os forradalom és szabadságharc minden tekintetben való részeseinek, letéteményeseinek, rehabilitálóinak, újra-értékelőinek kiáltják ki magukat azzal párhuzamosan, hogy a hiteles tanúk, túlélők egyre kevesebben vannak, a vitathatatlan tények pedig mindinkább megfakulnak az emlékezések vásznán.

Bíró József verse a tisztán-láttatás és tiszteletadás igényén túl arra is figyelmeztet, hogy akár konkrétan 1956, de más sorsfordító események is, általánosságban mindig és mindenütt eszközzé tehetőek, hogy **az egyesek** a közösségekre kéretlenül ráterhelhessék privát érdekeiket, így legitimálván azokat. Ha illusztrálni szeretnénk a dolgot, elegendő csupán a 2006-os hazai, igencsak ellentmondásos, az azóta is heves kirohanások által övezett utcai zavargásokra utalnunk és a rendőrség vitatott, brutális fellépésére gondolunk. No és persze arra, milyen politikai *alakulatok*, milyen ideológiai elveket vallók próbálták meg mindenáron párhuzamba állítani, az egyébként pont a forradalom ötvenedik évfordulóján elharapódzó zavargásokat magával 1956 szellemiségével.

A költői beszélő, verse utolsó sorában joggal teszi fel tehát a súlyos, viszontválaszra persze számot nem tartó kérdést: ***hány arca van még a kinnak ?*** Azaz: nem elég, hogy anno az események úgy alakultak, ahogyan, s nem elég tehetőség az emlékezés kínja, fájdalma sem? ... – *stb.* Azonban amikor valahára valami aprócska esély mutatkozott a (valós) történések és az áldozatok rehabilitációjára, egyesek ([nem is oly kevesek) számára a már megszokott természetességgel, egyértelműen előbbre sorolódott a múlt nyilvánvalóan érdekorientált manipulálása? Bíró József verse egyebek mellett ezt a kérdést is felvetette 1986-ban, a rendszerváltoztatást megelőző időszakban, akkoriban persze paradox módon még mit sem lehetett látni a húsz-harminc év múltán elkövetkező jövőből. Eredeti intenciója (kérdés marad persze, szerencsés-e a szerzői intenciót bevonni az interpretációba, főleg ilyen, viszonylag nagy időbeli távlatból?) szerint a szöveg minden bizonnyal *emlékezni* akart *akkor és ott*, amikor a hatalom korlátozta mértékig, ám végre lehetőség adódott legalább főt hajtani, s csak másodsorban utalt azokra, akik már *akkor és ott* is a maguk kényére formálták,

alakították a közelmúlt történelmét, mondjuk így, már akkor is „*sajátosan értelmezvén azt*”. Majd’ harminc év nagy változásokkal (?) teli távlatában, a mindössze tizenkét soros vers mégis jóval (már-már profetikusan) túlmutat a keletkezés idejének textuális önmagán.

„*hány arca van még a kinnak ?*” – vetődik fel a kérdés *itt és most*, 2013ban, Magyarországon. Bíró József **PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM** című verse nem csupán merész megemlékezés-poéma az 1956os forradalom mártírjairól a rendszerváltás előtti esztendőkből, jól kimutathatóan nagyságrendekkel több annál. Kíméletlen kordokumentum, kérlelhetetlen őszinteséggel megszólaló költői (elő-)jegyzet az úgynevezett rendszerváltozás margóján, s érvényessége máig töretlen. Sőt, látva a történelmi emlékezet hasadásait, kopásait, torzulásait és alkalmankénti tudatos (*el*)torzításait, illetve, az éppenséggel dokumentált, dokumentumokkal egyértelműsített események *sajátos (újra)*értelmezéseit, pillanatnyi, kérészéletű előnyökre konvertálását, a vers utolsó sorai, az érc-kemény aposztrofé és a megválaszolatlan-megválaszolhatatlan *végső* kérdés, bizonynyal mondhatjuk, talán fájóbb aktualitásokat hordoznak napjainkban, mint ...

Úgy *szólani* valamiről, egy a megírás időpontjában elementárisabbnak tűnő, tiltott, látszólag élesebb aktualitást feltételező *témáról*, hogy a szöveget sokkolóan-súlyosabb, erőteljesebb jelentések gazdagítják a keletkezés filológiai tényét követően évtizedekkel, mint akár annak előtte, ez mindenképpen igen jelentős művészi teljesítmény. Tehát elemzői felelősséggel kimondhatjuk, az egyetemesség költői igényét mértékül állító, s egyúttal azt önreferenciális módon be is teljesítő irodalmi műről van szó.

Bíró József, a magyar neo-avantgárd poézis kimagasló alkotója. Észrevételem szerint ez az egyik legpontosabb, legszigorúbb, legátütőbb, hatalmas erővel visszhangzó *szövege*, amely évtizedekkel születését követően is teljes joggal formál igényt arra, hogy a 2010es években reneszánszát élő magyar (politikai-)közéleti költészet kiemelkedő alkotásaként olvassuk.